

Univerzita Pardubice
Fakulta filosofická
Religionistika

Strach na Západě v 16.-17. století z pohledu psychologie
Bakalářská práce

Romana Jirovcová
2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Romana Jirovcová**
Osobní číslo: **H12116**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Religionistika**
Název tématu: **Strach na Západě v 16.-17. století z pohledu psychologie**
Zadávající katedra: **Katedra religionistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka nejprve nastíní historické souvislosti stavu a vývoje západní společnosti a její religiozity v raném novověku. Potom postupně pojedná o čtyřech fenoménech s tímto obdobím spojeným, a to o rozdělení západních křesťanů, o vztazích mezi křesťany a muslimy (resp. křesťany a Morisky) v době osmanské expanze, o perzekuci židů a o "honu na čarodějnice". U každého z nich vždy nejprve uvede příslušná historická fakta a pak danou problematiku rozebere s využitím konceptů vybraných psychologů. Zaměří se při tom na rozbor strachu katolíků a protestantů 16. a 17. století ze sebe navzájem, z muslimů, z židů a z čarodějnic, přičemž posledně uvedené téma bude zasazeno i do kontextu strachu mužů z žen.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Allport, Gordon Willard. O povaze předsudků. Praha: Prostor, 2004. Bandura, Albert. "Mechanisms of Moral Disengagement". In: Reich, Walter (ed.). *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. Washington: The Woodrow Wilson Center Project, 1998, s. 161-191. Delumeau, Jean. *Strach na Západě ve 14.-18. století*. 1. a 2. díl. Praha: Argo, 1997-1999. Feldmann, Christian. *Friedrich Spee: Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003. Franzen, August. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. Girard, René. *Obětní beránek*. Praha: Lidové noviny, 1997. Chaunu, Pierre. *Dobrodružství reformace: Svět Jana Kalvína*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. Messadié, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu: Od starověku po dvacáté století*. Praha: Práh, 2000. Mikšík, Oldřich. *Hromadné psychické jevy (Psychologie hromadného chování)*. Praha: Karolinum, 2005. Nakonečný, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2000. Rataj, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce: Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha: Scriptorium, 2002. Říčan, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007. Wheatcroft, Andrew. *Nevěřící: Střety křesťanstva s islámem v letech 638-2002*. Praha: BB/art, 2006.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Vít Machálek, Ph.D.**
Katedra religionistiky

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2014**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2015**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

doc. Mgr. Martin Fárek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. dubna 2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem při práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupnění své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. června 2016

.....

Romana Jirovcová

Poděkování

Děkuji Dr. Vítu Machálkovi Th. D. za odborné vedení, ochotu a trpělivost, kterou mi v průběhu zpracování mé bakalářské práce věnoval.

Souhrn

V této bakalářské práci s názvem *Strach na Západě v 16.-17. století* jsem se rozhodla věnovat specifické části evropských náboženských dějin. Postupně se věnuji velkým událostem této doby, a to rozdělení západních křesťanů, osmanské expanzi do střední a západní Evropy, a „honem na čarodějnice“ – fenoménu pohledu na ženy. Každou z těchto kapitol jsem rozdělila do tří částí, a to historický původ problematiky a její vrcholná forma v novověku, psychologické projevy problematiky s ukázkou jak se tyto projevy odrazily ve výtvarném umění, a popis charakterizující osobnosti, případně události. Cílem práce je vysvětlit psychologický původ a důsledky strachu, který do značné míry ovládal společnost té doby.

Klíčová slova:

novověk, křesťané, osmanská expanze, hon na čarodějnice, psychologický koncept strachu, katolíci, protestanti, muslimové, židé, čarodějnice

Summary:

In this thesis entitled Fear in the West at 16 to 17 century, I decided to devote a specific part of European history. Gradually I devote great events of this period, namely the division of Western Christians, Ottoman expansion into Central and Western Europe, and "witch-hunts" - the phenomenon of view of women. Each of these chapters is divided into three parts, namely the historical origin of the problems with its supreme form in the Modern Period, psychological impacts of this problematics and an example of preview of how this psychological impacts has been reflected in the visual arts, and the distinctive description of the personalities or events. The aim is to explain the psychological origin and consequences of fear, which dominated society of this time in a great extent.

Key words:

Modern Period, Christians, Ottoman expansion, witch hunt, psychological concept of fear, Catholics, Protestants, Muslims, Jews, witches

Obsah:

Úvod	9
1. Všeobecný nástin dobového kontextu	12
1.1 Přehled psychologických konceptů	14
2. Rozdělení západních křesťanů	23
2.1 Historický podtext rozdělení křesťanstva	23
2.2 Psychologický dopad rozdělení křesťanstva na obyvatelstvo	26
2.3 Výzva ke vzpouře: Martin Luther	29
3. Muslimská hrozba	31
3.1 Západ a Osmané v historickém vývoji	31
3.2 Psychologické aspekty vztahu vůči muslimům	34
3.3 Bitva u Lepanta	38
4. Židé	40
4.1 Historický původ protižidovské nenávisti	40
4.2 Psychologické aspekty vztahu vůči židům	43
4.3 Metody inkvizice	45
5. Ženy	49
5.1 Démonizace ženy	49
5.2 Psychologické aspekty vztahu vůči ženám	52
5.3 Život a myšlenky Friedricha Spee	55
Závěr	57
Bibliografie	59

Úvod

Ve své práci se budu zabývat tím, co prožívalo evropské obyvatelstvo v období 16. a 17. století, zejména se budu věnovat „velkým strachům“, které v té době ovlivňovaly myšlení, a každodenní život jak běžného obyvatelstva, tak církevních činitelů i vládnoucí vrstvy. Ve své práci se často dotknu opravdu velkých témat, která by bohatě vydala na samostatné práce, ovšem pro účely mého bádání, se budu věnovat pouze skutečnostem, které náleží tématu mojí práce.

Cílem mé práce je poukázat, na základě kterých psychologických teorií o strachu, a jeho mechanismů, byla tehdejší společnost ovlivněna, a jak se tento strach odrážel v jejím jednání a postojích.

V první kapitole se pokusím nastínit dobový kontext a vysvětlit nejdůležitější změny, které s sebou nesl konec středověku, a nástup novověku. Tedy představím situaci, ve které se rodí, nebo plně rozvinou obavy obyvatelstva.

V podkapitole se budu věnovat psychologickým konceptům, na které budu později v práci odkazovat a dále s nimi pracovat. Pro přehlednost celé práce jsem zvolila umístění tohoto přehledu ihned v úvodní kapitole.

Druhá kapitola již bude zachycovat jeden z velkých otřesů, kterými Evropa v novověku prošla, a tímto otřesem je rozdělení západních křesťanů. V této kapitole postupně projdu historický původ tohoto rozdělení od jeho počátků, kde se budu věnovat zejména konkrétním dobovým příčinám, až k samotnému rozdělení jako takovému, kde stručně vysvětlím, do jakých frakcí se křesťanská obec rozštěpila, hlavní rozdíly

a cíle těchto frakcí. Dále se v kapitole budu věnovat otázce, jaké mělo toto rozdělení vliv na obyvatelstvo z hlediska psychologie. Na konec kapitoly o psychologickém vlivu pak zařadím ukázkou výtvarného umění zobrazujícího obavy z příchodu a působení Antikrista a poukáži na to, jak je na výtvarném díle možné sledovat vyjádření obav. Na závěr pro konkrétní a co nejlepší přiblížení situace představím osobnost Martina Luthera – na příkladu jeho života a vybraných tezí se pokusím ukázat, jak vypadal život a myšlení nábožensky významné osoby té doby.

Další velký strach, který nábožensky nestabilní Evropu té doby sužoval, byla hrozba silné Osmanské říše. Této hrozbě se budu věnovat ve třetí kapitole své práce, nejprve nastíním obecné vztahy a náhledy Evropanů na muslimy z hlediska historického vývoje, přitom také konkrétněji popíši situaci na území Španělska v raném novověku, na které lze dobře sledovat, jak se obavy obyvatelstva vystupňovaly. Z pohledu psychologie v této kapitole rozeberu, jak v náladě obyvatelstva pracovaly zažitě předsudky vůči muslimům. Jelikož byli Osmani jako reálná hrozba zobrazováni i v umění, bude i to zahrnuto v této kapitole. Pro konkrétní příklad dobové situace budu popisovat událost bitvy u Lepanta, kde je možné dobře sledovat, jak strach přinutil mobilizovat síly křesťanstva, ale zejména to jak mělo vítězství křesťanů velký vliv na psychický stav obyvatelstva.

V době všeobecné nejistoty, byli jako odlišní a tudíž nebezpeční viděni také židé. Tomuto tématu se budu věnovat ve čtvrté kapitole. Nejprve, velmi stručně vyložím původ a hlavní rysy protižidovské nenávisti, a naváží, stejně jako u Osmanů, vysvětlením, jak tyto jevy v 16. a 17. století vrcholí. Následně se budu věnovat tomu, jak působily mechanismy strachu v postojích obyvatelstva vůči židům. Ani v umění neprošla nenávist k židům bez povšimnutí, a tedy i zde zařadím dobové dílo, na kterém budou viditelné znaky toho, že židé byli vnímáni jako

nebezpečí. Jako téma dobového problému se pokusím přiblížit rozbor metod inkvizičního výslechu a vyšetřování, zejména s ohledem na působení na vnitřní soudržnost skupiny.

V páté kapitole mé práce se budu věnovat problematice nahlížení na ženy, konkrétně způsobu nahlížení na ně jako na čarodějnice. Nejprve proberu dobové předsudky vůči ženám, a vývoj těchto předsudků. Přihlédla jsem i k tomu jak se v katolickém a protestanském prostředí proti čarodějnicím postupovalo, a vysvětlím, které psychologické pochody k těmto řešením vedly. Tuto kapitolu opět zakončím uměleckým vyjádřením pohledu na ženy, s výkladem ke specifikům konkrétního zobrazení. Velmi zajímavé myšlenky na toto téma měl současník tohoto dění, Friedrich Spee, jehož příklad budu rozebírat z důvodu prezentace názorů současníka tohoto dění, který se však stavěl proti probíhající praxi.

V závěru práce se budu snažit shrnout společné znaky těchto strachů, najít mechanismy, které i přes rozdílné pojmenování hrozby (muslimové, ženy,...) pracují stejně, a vysvětlit jak ovlivňují jak jednotlivce, tak celou skupinu. Zde se také věnuji tématice vyhledávání tzv. obětních beránků.

Ve své práci jsem vycházela zejména z monografií *Strach na Západě I. a II.* Jeana Delumeau, který ač je historikem a ne psychologem je odborník na téma, kterému jsem se ve své práci věnovala. Pro psychologické otázky které v textu budou řešeny mi byly velmi užitečné zejména knihy Gordona W. Allporta, *O povaze předsudků*, Pavla Říčana, *Psychologie náboženství a spirituality*, René Girarda, *Obětní Beránek*. Ericha Fromma, *Anatomie lidské destruktivity*. Práce R. Girarda považuji za psychologické z důvodu zřejmého provázání tématu obětního beránka na koncept projekce stínu C. G. Junga.

Ukázky uměleckých děl budu vyhledávat na internetu.

1.1. 1. Všeobecný nástin dobového kontextu

Jedním z důvodů, proč na konci středověku tak výrazně počal strach zasahovat do života celé Evropy, byl dle mého názoru velký kontrast, až šokový skok – z křesťanstva které, se zejména na půdě klášterů snažilo zkoumat svět a jeho zákony a řád, a co nejvíce tento řád zařadit do vlastního života; ke křesťanstvu drcenému silou moru po celé Evropě. Takzvaná „černá smrt“ si ve 14. století vyžádala životy takřka třetiny obyvatel z celého kontinentu. *„Šlo tak o největší počet zemřelých v důsledku jediné katastrofální epidemie v celých dějinách Evropy. Důsledkem byla dlouhodobá demografická krize. Zcela se vylidnily tisíce vesnic.“*¹⁾ V návaznosti na tyto ztráty, přicházela léta s nedostatečnou úrodou, z tohoto důvodu také přicházel hladomor. Lidé volali po starém způsobu života, který již znali, ale toto volání mělo často podobu krveprolití a městských vzpour, tedy dalších útrap. Do tohoto období, kdy by bylo nejvíce záhodno, aby církve zůstala pro mentální posílení obyvatel silná, přišlo papežské schizma, do té doby nemyslitelná skutečnost. To, že se církve otrásala v základech, křesťanské obci vůbec nepomáhalo, navíc jako další externí zdroj strachu začínají na hlasitosti nabírat hlasy varující před rizikem turecké invaze přicházející z Východu. Evropa tedy byla jako v kleštích – na jedné straně plna vlastních problémů, na druhé straně hrozil vpád osmanských bojovníků.

¹⁾ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*, Praha: Prostor, 2013. str 147

Schizma připravilo půdu pro ránu, která už tak sužovanou Evropu velmi zasáhla, a tou ranou byla reformace, přinášející rozštěpení křesťanského světa, zasahující do všech vrstev obyvatelstva, a do všech vrstev obyvatelstva také zasévající vzájemný strach.

Další ze strachů, který náležel zejména nízkým vrstvám obyvatel a přímo se jich dotýkal, byl strach z čarodějnic. Tyto obavy, byly z mého pohledu jedny z vůbec nejzávažnějších, protože měly největší vliv na každodenní život obyvatel – čarodějnice měly v obavách obce schopnosti negativně ovlivňující jak rodinný život (znemožnění početí potomka), tak na úrodu, a kvalitu chovu dobytka (očarování skotu). A to nejen čarodějnice, i ženy obecně:

„Tak dílo De secretis mulierum (O ženských tajemstvích) charakterizuje škodlivé účinky menstruace těmito slovy:

...ženy jsou v období menstruace natolik plny jedu, že dokáží otrávit zvěř již jen pouhým pohledem, a mohou nakazit dítě v kolébce a zakalit i nejčistší zrcadlo. A kdokoli by se odvážil s nimi obcovat, nakazí se leprou, či dokonce rakovinou.“²⁾

Tento strach, násoben z několika zdrojů, poté nutně vede k potřebě uvolnění mentálního tlaku: *„Jak by agrese, které skupina prožívá, zvláště pokud se sčítají nebo opakují příliš intenzivně, nevedly k mobilizaci energie? A ta se musí zákonitě projevit buď panikou, nebo vzpourou, anebo pokud nevede k okamžitým vnějším projevům, nastolením ovzduší tísně, či dokonce neurózy, přičemž toto ovzduší se může následně uvolnit ve výbuchu násilí nebo pronásledování domnělých viníků.“³⁾*

²⁾ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*, Praha: Prostor, 2013. s 155

³⁾ DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století: obležená obec*. Praha: Argo, 1997., s. 31

1.2. Přehled psychologických konceptů

V této kapitole představím psychologické pojmy, se kterými budu poté dále pracovat v kapitolách následujících, tak, abych předem objasnila, co přesně pod jednotlivými pojmy rozumím, a v jakém smyslu a kontextu s pojmy budu pracovat.

Ve své práci využívám pojem „projekce stínu“ dle C. G. Junga, pro vysvětlení tohoto pojmu jsem vybrala část z knihy Gergarda Wehra, C. G. Jung a R. Steiner. V citaci je popsáno co „stínem“ v tomto kontextu rozumíme, a jakým způsobem se projevuje v myšlenkách a reakcích osob:

„Z etnologie, mýtu, náboženských a duchovních dějin a v neposlední řadě z literatury je setkání se stínem známo, např. jako „druhé Já“, „temný bratr“, odpůrce, svůdce atd. Jung spatřuje ve stínu archetypickou postavu, která může vystupovat jednou jako „osobní“, jindy jako „kolektivní stín“, podle toho, zda se objeví v souvislosti s osobním nebo kolektivním nevědomím. Stín odpovídá vždy inferiorní (vnitřní) části osobnosti, tedy tomu, co je stínově zahalováno, potlačováno, pociťováno nebo odmítáno jako méněcenné nebo jako provinilé. Postava stínu personifikuje vše, co subjekt neuznává, a co se mu přece jen stále znovu a přímo nebo nepřímo vmucuje, tedy například méněcenné charakterové rysy a ostatní neslučitelné tendence. V této charakteristice je tato forma projevu nevědomí stínem vědomého Já, a tím jeho protějškem. Jung dále ukázal, že stín se mnohdy – pro Já nevědomě – manifestuje jako projekce, to znamená, že to co vlastně patří jako stín k nevědomí dotyčného člověka, tento člověk hledá a nalézá jako nedostatek, jako vinu, chybu nebo selhání u nějakého vnějšího protějšku.

Charakter projekce pak není prohlédán jako to, co skutečně je, totiž jako něco, co patří k Já, k vlastní osobě. “⁴⁾

Dále budu pracovat s pojmem předsudek, a to s využitím monografie o předsudcích, Gordona Allporta:

Předsudek nejčastěji definujeme jako: „*Příznivý či nepříznivý postoj vůči osobě anebo věci, který člověk zaujímá předem, bez opravdové zkušenosti nebo bez ohledu na ni. “⁵⁾*

Takový předsudek může existovat nejen vůči osobě, ale i vůči celé skupině osob, v případě negativního smýšlení se jedná o postoj zaujatý bez náležitého opodstatnění, zpravidla vzniká z kombinace selektivního výběru několika vlastních vzpomínek, smíchaných s fámami a z přílišné generalizace. Takový předsudek se poté nejčastěji projevuje v situacích, kdy má osoba s předsudky jednat s jednotlivci z negativně nahlížené skupiny. Vůči této osobě pak zaujímá nepřátelský postoj jen z důvodu, že osoba, se kterou jedná, náleží k negativně vnímané skupině, a proto jsou jí přisuzovány stejné negativní vlastnosti (pouze z důvodu její náležitosti k této skupině). ⁶⁾

Tato situace se však nemusí odehrávat jen v interakci dvou jedinců, může se odehrávat i na úrovni celé kultury:

„Pokud dochází ke konfliktu v samotné kultuře, pokud kultura nabízí vyšší standard chování, než praktikuje mnoho jejích příslušníků, pak můžeme hovořit o tom, že v této kultuře existuje předsudek.“

⁴⁾ WEHR, Gerhard. *C.G. Jung a Rudolf Steiner: konfrontace a synopse*. Hranice: Fabula, 2003., s 207

⁵⁾ ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004., s.38

⁶⁾ Parafáze, viz tamtéž, s 39

Předsudek je morální hodnocení, jímž kultura poměřuje některé vlastní praktiky. Je to označení neschvalovaných postojů.“⁷⁾

Allport také dále popisuje, jakým způsobem zůstává (zde negativní) předsudek na kulturní úrovni zakořeněn, i když se jedinci setkají s opačnou zkušeností v realitě:

„Držet se svých předem vytvořených úsudků i tváří v tvář opačným důkazům lidem umožňuje jeden běžný mentální nástroj, totiž to, že připouštíme výjimky. Vyloučíme několik příznivých případů a negativní škatulka pro všechny ostatní zůstává nedotčená. Stručně řečeno, důkaz, který je v rozporu s naším zobecněním, nepřipustíme a nedovolíme, aby je pozměnil; jen zběžně ho přiznáme, ale nepustíme si ho k tělu. Říkejme tomu nástroj „znovuopevnění“.“⁸⁾

Z knihy G. Allporta dále čerpám pro svou práci v definování a vysvětlení pojmu stereotyp:

„Stereotyp je příliš silné přesvědčení spojené s nějakou kategorií. Jeho funkce spočívá v tom, že má ospravedlnit (racionálně vysvětlit) naše chování a postoj vůči této kategorii.“ (Allport, str 215) .. „Stereotypy samy o sobě nejsou plným vysvětlením odmítání. Jsou to především představy v rámci kategorie, na které se člověk odvolává, aby ospravedlnil svůj pozitivní nebo negativní předsudek. Hrají u předsudku důležitou roli, ne však jedinou.“⁹⁾

⁷⁾ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004., s.43

⁸⁾ Tamtéž, s. 55

⁹⁾ Tamtéž, s. 213

Důvod, proč se lidé ke stereotypům uchylují, je ten že stereotyp fungje jako nástroj k dvojímu použití, jednak jako poskytnutí ospravedlnění pro naše kategorické přijímání (či odmítání) nějaké skupiny, a také jako nástroj, který nám vnímání a uvažování zjednodušuje, protože nám pomáhá třídit a vybírat z informací, které z okolí dostáváme. ¹⁰⁾

Další psychologický pohled, který ve své práci používám, je pohled na to, jak na jedince a společnost působí vystavení strachu. Ve své práci budu v této souvislosti hovořit o konceptu hledání tzv. obětního beránka, dle René Girarda.

Dříve, než vysvětlím Girardův koncept, také považuji za velice vhodné, specifikovat pojmy strach a úzkost, v tom smyslu jak je budu používat v jednotlivých kapitolách i při prezentaci svých závěrů z práce. Tedy pro popis strachu a úzkosti a jevy na ně navazující pracuji s popisy Milana Nakonečného: *„Obecně vzato je strach reakcí na stávající nebo hrozící nebezpečí; primárně, tj. vrozeně je strach reakcí na hrozbu bolesti a ztráty života .... Strach je současně nejsložitější emoci: intenzivní strach může i zabít a v některých případech je spojen nikoli s pokusem o únik z nebezpečné situace, ale s útlumem chování, se strnutím. Kromě toho je strach velmi nakažlivý, rychle se šíří na základně alarmujících zpráv a na základě pozorování útěku druhých se lidé k útěku přidávají. Také subjektu může strach sloužit jako varovný signál, a tak může usměrňovat jeho myšlení a jednání novým způsobům hledání záchrany. Kromě toho může lidi vést k tomu, aby se sjednotili v obraně proti hrozícímu nebezpečí. ...*

---

¹⁰⁾ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004., parafáze s.216

Strach může vyvolávat nejen přítomnost hrozby, ale i nepřítomnost jistoty a strach, který nemá zřejmý předmět, je označován jako úzkost, což je psychologicky velmi závažný fenomén.¹¹⁾

Milan Nakonečný se na stranách své knihy Sociální psychologie, na místech kde hovoří o strachu a úzkosti také souhlasně odvolává na definice dánského teologa a filosofa Sorena Kierkegaarda a psychiatra Stanislava Drvoty:

Kierkegaard určil základní znaky úzkosti. Je to reflexe lidského bytí vyvstávající obava, která nemá předmět, která je specificky lidská a vyjadřuje existenciální nejistotu člověka, jakési tušené ohrožení. Tím je také dán rozdíl mezi úzkostí a strachem: úzkost nemá určitý předmět, není to obava z něčeho konkrétního, z určitého nebezpečí, z konkrétní hrozby, např. z nemoci či ztráty zaměstnání, nebo je vyvoláván již vnímanou hrozbou, např. strach z jedovatého hada na cestě. S. Drvota shrnuje tyto rozdíly takto: „Strach se vztahuje na určitý objekt, specifické nebezpečí, zatímco úzkost je bezpředmětná, vágní, difuzní, nespecifická. Někteří autoři zdůrazňují, že úzkost nevztahuje na něco budoucího, strach na něco přítomného. Zatímco strach se týká více objektu, úzkost týká subjektu. Individuum tu nestojí proti hrozivému objektu, nemůže jej lokalizovat v místě a čase, odstranit ho či se mu vyhnout. Úzkost se týká těžko objektivovatelných vnitřních předpokladů pocitu jistoty, proto jsou pro ni charakteristické obavy z vlastní bezmocnosti a ztráty integrity vlastní osobnosti. Úzkost (jednotlivce i kolektivní) se týká těžko

¹¹⁾ NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 255

objektivizovatelných vnitřních předpokladů pocitu jistoty, proto jsou pro ni charakteristické obavy z vlastní bezmocnosti a ztráty integrity vlastní osobnosti.“ Na témže místě pak Drvota podává následující vymezení úzkosti: „Úzkost je nepříjemný duševní emoční stav, doprovázený předtuchou nejasného nebezpečí, tedy předtuchou hrozby, kterou subjekt není schopen přesně pojmut, určit.“¹²⁾

Ve smyslu této definice pracuji ve své práci s pojmem „strach“ jako se strachem konkrétním – z židů, čarodějnic, muslimů, a s pojmem „úzkost“ jako s abstraktní obavou z nedosažení věčné spásy. Další koncept z mechanismů strachu, o kterém ve své práci budu hovořit, je koncept hledání tzv. obětního beránka, dle René Girarda.

Ve své knize *Obětní beránek* Girard rozebírá perzekuční schéma v dějinách. Vychází z rozboru tzv. perzekučních textů, tedy textů, které popisují násilné zákroky proti jednotlivcům, a proti zejména náboženským menšinám, a to na rovině zejména kolektivní perzekuce. Ve své knize rozděluje tzv. stíhání s kolektivním dopadem, tj. násilnosti, které jsou obvykle podněcované veřejným míněním (pronásledování čarodějnic) a kolektivní stíhání, tedy násilí konané přímo davem (např. pogromy na Židy).

Důležitější než toto rozdělení, je však skutečnost, že tato stíhání a násilnosti se nejčastěji dějí v době krize (epidemie, válka, neúroda a hladomor, náboženské nepokoje), kdy je obyvatelstvo pod tlakem daleko náchylnější k vytváření spontánních davových nepokojů, a v době kdy mají obvykle fungující instituce oslabený vliv. „*Lidé byli natolik bezmocní (v době moru), že přiznat pravdu neznamenal situaci čelit, ale spíše*

---

¹²⁾ NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 241

---

*podlehnout jejím nepříjemným účinkům, zřící se byť i jen náznaku normálního života. Veškeré obyvatelstvo se k takovému druhu zaslepenosti s chutí připojilo. Zoufalá snaha popírat skutečnost byla příznivá pro hon na „obětní beránky“.*¹³⁾

V takovém období zaniká obvyklý daný kulturní model a běžná sociálnost, zanikají rozdíly v postavení osob ve společnosti, tedy skutečnosti, které obvykle dodávají vnitřní řád. Na toto navazuje pocit všeobecného zmatku a ohrožení, z důvodu ztráty jistot (jistota řádu ve společnosti).

V knize Girard představuje stereotyp krize jako perzekuční stereotyp, a jako takový jej charakterizuje pozbytím schopnosti rozlišovat a pozbytím kulturnosti ve společnosti. Krize je tedy zejména na sociální úrovni, a tak si ji i jedinci vysvětlují, tedy nesnaží se vyhledat chybu ve svém fungování, ale ve fungování společnosti, nebo v ostatních jedincích a to na základně snadno rozpoznatelného důvodu (tvorba obětního beránka).

Na toto navazuje druhý stereotyp perzekuce, tzv. stereotypní obvinění, kde jsou za provinění typicky předpokládány zločiny proti autoritě, sexuální zločiny, a náboženské zločiny. Tedy takové, které v konkrétní kultuře porušují nejpřísnější zásady, a napadají kulturní řád, hierarchii společnosti, útočí na funkčnost společenského řádu a ničí sociální zvyklosti a pravidla.

V momentě kdy se na konkrétním místě projeví konec kulturního řádu, vzniká dav jako anonymní masa osob, které jsou zbaveny pro tu dobu svých odlišností.

¹³⁾Girard René, Obětní Beránek, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 9

Dav v tomto případě vyhledává jakoukoli příčinu, na základě které, by mohl uspokojit svůj sklon perzekuovat (tento má dav pokaždé).

Třetí stereotyp, dle kterého se proti nepříteli dav srocuje, je stereotyp fyzických kritérií. Obvykle jsou tato kritéria negativní, tedy šílenství, nemoc, postižení, tělesné vady, zejména tedy taková, díky kterým je oběť rozpoznatelná na první pohled. Nemusí se však jednat jen o fyzickou odlišnost, abnormalita psychická také může být záminkou k pronásledování. Touto záminkou k projevení davové agrese může být v zásadě jakékoliv silné vybočení, nebo extrémní projev

Mezi popisovanými stereotypy se snaží Girard najít vztah, spojovací vlastnost. V případě prvního a druhého stereotypu je jako provinění označeno „nerozlišování“ (např. oběť nerozlišuje v tělesných tužbách mezi člověkem a zvířetem) Na skupinu ke které oběť patří, často na základě třetího stereotypu, je poté davem nahlíženo stejné (jako samotná oběť, kterýkoli člen z obávané skupiny sdílí nerozlišování). Dle odlišností si dav cílí své oběti z důvodu toho, že jejich odlišnost je narušeni pro řád, a ukazuje na slabé místo.

Poslední stereotyp o kterém je dle Girarda možné uvažovat, je zbavení se oběti, stereotyp násilí, na základě kterého dav vyžene či zabije svou oběť.

Tyto mechanismy jsou vyvolané strachem, který dále vyvolává kritickou reakci konfliktní krize (jak v případě pocíťování strachu jedincem tak celé společnosti, já hovořím zejména o davu), která je na to uspokojena a rozptýlena „obětováním obětního beránka

Výše v práci jsem uváděla, že vidím podobnost přístupu R. Girarda a C. G. Junga, v podobě projekce stínu (projekce do obětního beránka), zde tedy doplňuji i výklad dle C. G. Junga: „*Projekce osobního stínu dopadají obecně na osoby téhož pohlaví. Projekce stínu na kolektivní úrovni vede k vzájemnému osočování.*“¹³⁾ „(Stín)Skryté nebo nevědomé aspekty nás samých, dobré či špatné, které já buď vytěsnilo, nebo nikdy nerozpoznalo“¹⁴⁾

---

¹³⁾SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C.G. Junga*. Brno, 2005, s.

122

¹⁴⁾Tamtéž, s. 147

2. Rozdělení západních křesťanů

2.1 Historický podtext rozdělení křesťanstva

V době středověku měla církev mezi obyvatelstvem Evropy silnou pozici poskytovatele řádu. Postupem času, směrem ke konci středověku, však byla čím dál více obyvatelstvem viděna jako úpadková, a z pohledu té doby zoufale potřebovala vnitřní reformu. Příčinou potřeby reformy však nebyl jeden problém, nebo jedna událost, ale soubor projevů poukazujících na upadající zbožnost, při kterých nebylo možné církev udržet. Mezi tyto projevy patřily (z pohledu církve) nezdravé uctívání svatých ostatků a světců, volání po zázracích, pověřivost, hrůza z pekla a ďábla a způsob potírání čarodějnic. Také způsob jakým se v církvi hospodařilo, byl v té době velmi kritizován. Obyvatelstvo bylo církevním požadavkům poslušné, ale tato poslušnost byla poznamenána stínem strachu a protestů.

Postupně tento stín však přerostl v otevřené odmítání církevních požadavků, a to již od nejnižších vrstev obyvatelstva, které odmítaly platit desátky, až po vyšší, vzdělané vrstvy, kde se odpor k církvi projevoval jako odmítání podpory církevních požadavků.

Popsané dění poskytlo živnou půdu pro vzrůst nepřátelství přímo v rámci církevních činitelů, neboť laici nebyli jediní, kteří nesouhlasili se způsobem, jak je církev vedena.

Nicméně, nelze říci, že by zde bylo volání po rozpuštění církve, jen po její reformě, protože církev té doby měla také pozitivní snahy, zakládala různé nadace, nechávala vystavět chudobince, sirotčince a nemocnice, a kostely.

Proto, přestože byl základ pro rozdělení křesťanů v této době již silně založen, nebylo by správné tvrdit, že na církev bylo tehdy vždy a všude nahlíženo negativně.

Reformace samotná byla velmi zásadní zvrát v církevních dějinách, dostatečně zásadní abychom mohli i v rámci církve prohlásit toto období za

„novověk“. Znamenala totiž konec jednoty církve, a konec jednotného základu víry. Myšlení křesťanské obce se tak začalo dělit na katolické, reformované, luteránské a sektářské. Toto se samozřejmě neobešlo bez nepokojů, téměř není možné si ani představit, že by rozštěp organizace, která do té doby kráčela dějinami a poskytovala obyvatelstvu „maják stability“, probíhal poklidně.

Pro přiblížení jsem si vybrala věnovat se zde situaci v Německu té doby, kde probíhalo rozštěpení křesťanstva velmi bouřlivě. V Německu v tomto období panoval císař Karel V., který měl v úmyslu vést svou vládu v tradičním duchu, a stavěl se do role ochránce západního křesťanstva a církve, které byl poslušný a ctil její úřad i papeže. Proti němu vystupoval Luther, který naopak ve světle své nové víry neváhal kdykoliv vystoupit proti církvi, i proti papeži. Otevřeně proti sobě stáli tito dva představitelé na říšském sněmu ve Wormsu, který vyústil v uvržení klatby na Luthera. Císař Karel však by na to nucen opustit Německo z důvodu války, a Luther tak měl na devět let možnost šířit své myšlenky, a také se toho zhostil. Během těchto devíti let byla německá křesťanská obec postupně rozebírána, občanskými nepokoji, sedláckými válkami, napadáním kněží a výtržnostmi v kostelech, až do konečné podoby kdy stály proti sobě katolíci a protestanté. Po návratu usoudil císař, že je nutné zakročit a uspořádat Německo nábožensky sám, na sněmu v Augsburgu, ale nepodařilo se mu to: *„Proti všemu očekávání narazilo provádění obou nařízení (pro katolíky a protestanty) na velké potíže... Vzrůstal odpor proti císaři; projevoval se v obou vyznáních. K tomu přistupovaly politické důvody;...“* ¹⁵⁾

¹⁵⁾ FRANZEN, August a Bedřich SMÉKAL. *Malé církevní dějiny*. Praha., 1995., s 201

Následovala tzv. revoluce knížat, kterou Karel V. nesl velmi těžce, a náboženskou otázku za něj začal řešit jeho bratr Ferdinand. Jeho jednání nakonec v roce 1555 skončila tzv. náboženským mírem augsburským, který stanovil, že jsou si katolíci a luteráni v Německu rovnoprávní. *“(Zwingliáni, kalvinisté, novokřtění atd. byli vyloučeni; dostali rovnoprávnost teprve vestfálským mírem r. 1648)”* ¹⁶⁾ Čímž bylo náboženské rozdělení Německa potvrzeno.

¹⁶⁾ FRANZEN, August a Bedřich SMÉKAL. *Malé církevní dějiny*. Praha:, 1995., s 200

2.2 Psychologický dopad rozdělení křesťanstva na obyvatelstvo

Rozdělení křesťanstva mělo z hlediska psychologie dopad zejména ve smyslu narušení stability života obyvatel, jako kolektivní strach, a také se silně projevila jako situace, která podněcovala hledání obětního beránka.

V tomto případě byla vina připisována také Antikristovi, tentokrát však jako jeho pomocníci byli viděni sami věřící – katolíci tak viděli protestanty, a naopak. Silný motiv té doby byl také (např. M. Lutherem) hojně připomínaný konec světa, příchod Antikrista a poslední soud:

„Když se ho (Luthera) jindy ptali na totéž, reformátor odpověděl: „Svět nebude trvat dlouho; dovolí-li to Bůh, pak možná ještě asi sto let.“ Obrovská Lutherova popularita v Německu nutně posílila již tak dost rozšířené přesvědčení, že se blíží konec světa.“¹⁷⁾

Z pozice protestantů byl často jako Antikrist nazýván papež, podle mého názoru se však nedá označit za „obětního beránka“, neboť vůči protestantům nebyl ve slabé pozici. Po obrození katolicismu navíc síla protestantského označování za antikristovu církev oslabila na účinnosti, a odpovídá prostřednictvím Florimona z Raemondu :
„Podle Florimona z Raemondu Antikrist sice přijde, ale zatím se na zemi ještě neobjevil. A až se konečně projeví, protestanti budou jedněmi z prvních obětí; nepoznají ho totiž, jelikož ho už mylně ztotožnili s papežstvím. Zmýlili se v Antikristovi.“¹⁸⁾

¹⁷⁾ DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století*, II. díl, Praha:, 1999. , s. 34

¹⁸⁾ Tamtéž, s. 52

Přes toto vzájemné útočení obou stran však jako nejsilnější psychologicky působící motiv vidím propagované eschatologické představy, které působily svou naléhavostí jako stálá obava, tak také jako brzká možnost smrti, a z důvodu že bylo křesťanstvo rozděleno také jako možné nedosažení spásy.

Popis vnímání blížícího se konce světa dle J. Delumeau: *„A jak se lidstvo postupně vzdaluje svému mládí a zralému věku, „všechny ctnosti stárnou“ spolu s ním a „všechny neřesti nabývají stále více na síle“, jako by zákon odumírání byl nevyhnutelný. Nemůžeme se tedy divit, že „století tone v temnotách“ a „ti, kdo v něm přebývají, jsou beze světla“. V posledním věku pak musíme čekat velké útrapy, protože lidský rod, oslabený na těle i na duchu, bude vůči nim bezmocný“.*¹⁹⁾

Nálada aktuální doby se projevovala také v umění, a to nejen přímým zobrazováním nepřátel křesťanského lidu, ale také zvětšenou potřebou zobrazovat ty, kteří v očích křesťanstva byli ti co obstáli – tedy světce. Během období kolem roku 1500, nabírají obrazy světců jasný směr – ukázat, že Antikrist skutečně udeřil, a to formou způsobu jak je na obrazech se světci nakládáno. Čím nervóznější bylo křesťanstvo, tím tvrdší mučení světci na obrazech podstupovali, podle mého názoru tím bylo vyjadřováno přesvědčení autorů těchto maleb, ve smyslu „čím krutější muka, tím účinněji je Satanu dokázáno, že jeho moc nebude vítězná“. *„Věřící měli bohatý výběr: svatá Agáta se před nimi objevovala s uřatými prsy, svatá Martina měla obličej zkrvavený po stopách železných drápů,*

¹⁹⁾ DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století*, II. díl, Praha:, 1999. , s. 45

svatému Lebuinovi vyrvali jazyk a hodili ho psům, svatému Bartoloměji sdírali kůži z těla, svatého Vitala zaživa pohřbili, svatému Erasmovi vytahovali střeva. “I.¹⁸)

Antikrist sám byl zobrazován často v zástupné podobě – jako bestie: had, drak, zvíře podobné hydře, případně jako stvoření složené z několika jiných zvířat na symbol toho, že on sám je živoucí vzdor vůči božímu řádu. Volba tohoto vyobrazení pochází ze středověkého oslavování božího řádu věcí, poskytujícího stabilitu, která v době nadcházejícího novověku zoufale chyběla, tedy umělci cítili daleko více potřebu vyjádřit vinu Antikrista i v samotném jeho vzhledu.

Další způsob jak byl Antikrist zobrazován, záležel na přesvědčení umělce, mohl jej zpodobnit jako papeže, nebo jako některou z vůdčích osob reformace. Zde se spíše než o vyjádření strachu jednalo o vyjádření nábožensko-politické preference.

Příklad zobrazení Antikrista jako papeže (člověk se lví hlavou, v papežském ornátu), a jeho rádčů (osoby s hlavou kočky, kozla, vepře a psa).

Obrázek 1

¹⁹⁾ DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století*, I. díl, Praha:, 1999. , s. 18

2.3 Výzva ke vzpouře: Martin Luther

Martin Luther byl osobností, která dá se říci rozpoutala reformaci v plné síle, ačkoliv nepřišel s vysloveně novátorskými myšlenkami, byl viděn svými současníky jako novátor. On byl tím, kdo silou své osobnosti rozpoutal reformaci, díky otevřené kritice která v době, kdy nálada byla prodchnuta náboženskými, sociálními a duchovními nepokoji, působila jako vypuštění stavidel dlouho zadržované řeky. Zde je však nutné podotknout, že jeho činnost byla motivována snahou o nápravu církve, jejího ryzího učení, nikoliv snahou o vytržení se a reformaci proti církvi. Jeho nejvýznamnějším činem bylo sepsání devadesáti pěti disputačních tezí o podstatě a užívání odpustků, namířených proti zneužívání odpustků a jejich zvěcnění na mechanický úplatek za spásu bez nutnosti zápalu víry. Luther tyto teze zaslal biskupům, arcibiskupovi magdebursko-mohučskému Albrechtovi Braniborskému, a braniborskému biskupu Jeronýmu Schulzovi, a několika svým přátelům. Bez Lutherova vědomí dal teze vytisknout Kryštof Scheurl, a brzy byly známé po celém Německu, a slavily netušený ohlas. Obyvatelstvo však více než teologické požadavky, viděli v tezích otevřený protest. Luther byl za své teze volán církví k odpovědnosti, a začátkem roku 1520 byl v Římě označen za bludaře, a na základě papežské buly měl do dvou měsíců odvolat 41 svých článků, pod pohrůžkou klatby.

Luther však místo toho ještě tvrději hájil svá stanoviska, a dokonce dospěl k závěru, že nábožensko-církevní život a svátosti jsou víře na překážku, a představují nepotřebného prostředníka mezi Bohem a věřícím. Církevní instituce se mu zdála být ďáblovým dílem, a papeže na základě toho označil jako protivníkem Krista, Antikristem. Jako reakci na bulu sepsal Luther v roce 1520 své stěžejní reformátorské spisy (Křesťané šlechtě německého národa o zlepšení stavu křesťanstva,

Zvěst o babylónském zajetí církve, O svobodě křesťanského člověka.). Luther vystavěl své teze na novém pojetí teologie, nebylo již tedy možné sloučit je s původní církví, vybíral si také ke komentování právě ta nepříjemná místa na které co se týká církve, pak poukazoval. Jeho definitivním rozchodem s církví se stala událost z prosince 1520, kdy spálil bulu, ve které mu bylo hrozeno klatbou a to naprosto veřejně. Ihned v lednu 1521 byla nad ním vyhlášena klatba.

3. Muslimská hrozba

3.1 Západ a Osmané v historickém vývoji

Osmanská říše byla od počátku postavena na posunování vlastních hranic stále dál pomocí každoročních tažení, a křesťanská obec si toho byla vědoma. „*V 16.století začíná osmanský svět na březích Jaderského moře a vzkvétá na třech světadílech – od Budy po Bagdád, od Nilu po Krym, a svůj protektorát rozšiřuje i nad velkou část severní Afriky.* „²⁰⁾

Jako jeden z velkých otřesů, který muslimové křesťanské obci uštedřili, bylo dozajista dobytí Konstantinopole. Ta byla v 15. století městem v obleženém osmanském světem, a žila z prestiže, kterou jako posvátné místo požívala. Konstantinopol byla pro muslimy lákavý cíl, už v minulosti byla několikrát obléhána Turky. Sláva města se odrážela i ve v nadějích na jeho dobytí, které bylo považováno za nemožné. Přesto, po pečlivých přípravách a válečných plánováních, Mehmed II. na Konstantinopol vytáhl, s úmyslem dobít město pro muslimskou obec. Náročný, několik měsíců připravovaný úder přinesl Mehmedovi II. své ovoce – „*Nazítří (29. května 1453) vjel Mehmed II., jemuž se začalo říkat Fatih, Dobyvatel, na koni do bývalé metropole a odebral se do Svaté Sofie, kde se pomodlil, a ihned začal město reorganizovat. Hned 1. června byl jmenován nový patriarcha Gennadios. Konstantinopol, nyní Istanbul, nepřestala být ani za vlády islámu metropolí, jíž byla v dobách křesťanství.*“²¹⁾

Papež Pius II. po tomto boji na adresu muslimů prohlásil:

„*V minulosti jsme utržili rány v Asii a v Africe, to znamená v cizích zemích. Ale nyní nás bijí v Evropě, naší vlasti, našem domově. Někdo namítne, že již kdysi Turci přešli z Asie do Řecka, sami Mongolové se usadili v Evropě*

²⁰⁾ DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století*, II. díl, Praha:, 1999. , s. 89

²¹⁾ ROUX, Jean-Paul. *Střet náboženství: dlouhá válka mezi islámem a křesťanstvím (7. až 21. století)*. V Praze:, 2015, s. 165

a Arabové obsadili část Španělska poté, co překročili Gibraltarskou úžinu. Ale nikdy jsme neztratili město či místo srovnatelné s Konstantinopolí. “²²⁾

Toto islámské vítězství vzbudilo velké obavy z muslimů, kteří tímto dokázali pokořit slavné a posvátné místo křesťanské víry. V této době se obraz nevěřících také rychle šířil: „*Západní obraz islámského světa, utvářející se v průběhu dvou set let po pádu Cařihradu roku 1453, vznikl převážně v tiskařských lisech. Právě v tomto období se na Západě zadalo rozvíjet a šířit tištěné slovo i obrázky. Koncem sedmnáctého století již věděl každý, jak takový nevěřící vypadá a jak se chová. ... Tištěné obrazy, umělecké malby, sochy a různé umělecké předměty dodávali té nenávisti (vůči muslimům) vizuální podobu. „²³⁾*

Pro příklad situace jak se společnost k muslimům stavěla jsem si vybrala situaci ve Španělsku, a to z toho důvodu, že zde nebyla nevole vůči muslimům pouze vnitřně prožívaná, ale vedena i otevřeně a neskrytě.

Ačkoliv po dlouhou dobu fungovaly snahy o společný život muslimů, židů a křesťanů, a fungovaly vcelku úspěšně, na přelomu 15. a 16. století nastal radikální obrat. Vůči muslimům byla ještě do poloviny 16. století určitá míra tolerance zachována, vůči židům však nikoliv a ti dostali královským dekretem Ferdinanda II. Aragonského na výběr buď konvertovat ke křesťanství, nebo opustit zemi.

Důvodem proč vůči muslimům byla ještě po nějaký čas zachována tolerance, byla obecná víra, že muslimové kteří přijali křest (tzv. moriskové), mohou být zcela asimilováni v obyvatelstvu. Nicméně se začalo ukazovat, že si moriskové drží vlastní zvyky a kulturu, a na toto konto přestali být poddaní muslimského původu tolerováni.

²²⁾ DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století*, II. díl, Praha:, 1999. , s. 89

²³⁾ WHEATCROFT, Andrew. *Nevěřící: střety křesťanstva s islámem v letech 638-2002*. Praha:, 2006., s. 292

„Docházelo k tvrdě potlačovaným vzpourám, jež však jen prohloubily propast mezi oběma stranami. První vypukla v letech 1500-1501; jiná, strašlivá, v letech 1567-1568, během níž byly pustošeny kostely, vraždění křesťané a jež byla tvrdě potlačena; a trest měl být ještě přísnější, padaly návrhy na úplné vyhubení morisků, ale král byl proti.“²⁴⁾

Proti moriskům byly vydávány přísné dekrety, např. „(Filip II.) V roce 1568 jim zakázal všechno, co souviselo s jejich kulturou, jejich jazyk a písmo, hudební nástroje, národní kroje, závoje žen, hamamy (lázně).“²⁵⁾

Jakkoliv se obec morisků snažila namítat nebo argumentovat ve svůj prospěch, jejich osud nakonec dopadl nařízením o úplném vyhnání ze země, nejprve z Valencie, později však z celé země. Moriskové ze Španělska odešli, ale země přišla o nezanedbatelnou část obyvatel, a byla to pro ni obrovská ekonomická rána, kterou ustála jen díky svým bohatým koloniálním zdrojům.

²⁴⁾ROUX, Jean-Paul. *Střet náboženství: dlouhá válka mezi islámem a křesťanstvím (7. až 21. století)*. V Praze:, 2015, s. 190

²⁵⁾ Tamtéž, s. 190

3.2 Psychologické projevy a působení předsudků vůči muslimům

V této pasáži svojí práce bych začala představením toho, jaké představy byly o Turcích mezi obyvatelstvem rozneseny a zakořeněny, a na to bych navázala výkladem na téma předsudků s použitím knihy G. Allporta, *O povaze předsudků*, s přihlédnutím ke konkrétním, mnou zmiňovaným příkladům.

Nejsilnějším předsudkem vůči Turkům byla představa o jejich krutosti, a nelítostné povaze. V cestopisných dokumentech jim byly přisuzovány různé vlastnosti; od hrdosti vůči cizincům, střídmosti v jídle i pití, žádostivosti po penězích, až k pochvale mravů jejich žen z důvodu větší zdrženlivosti, a více zahalujícího oděvu (v té době takový oděv nosily v muslimském světě ženy společensky více vážené, a křesťané toto zakrývání ve svých popisech obvykle chválili jako cudné). Cestopisné informace se v některých popisech muslimských zvyklostí lišily, ovšem jak jsem již zmiňovala výše, přísná, až krutá povaha jim byla přisuzována vždy. Někdy v podobě přísného dodržování poslušnosti vůči jejich vládci, nebo v nelítostném vykonávání spravedlnosti na zločincích, někdy šokujícím způsobem v případě panovníků vůči vlastním potomkům (nový sultán nechával pobít své syny, aby jej neohrozili na trůnu), častěji byla tato krutost ale líčena v podobě krutostí spáchaných během válečných tažení a krvežíznivosti vůči těm co jejich tažení přežili.

„V obsazených vesnicích a dobytých městech jsou bez milosti masakrováni domorodí křesťané – staří i mladí, ženy i děti. Ženy jsou před pobitím pochopitelně zprzněny; někdy jsou pověšeny a z jejich pohlaví si Turci učiní terč pro střílení luku. Děti jsou matkám brány od prsů (často zdůrazňováno), ba dokonce těhotným ženám jsou vyřezávány plody

z břicha. Zvláště vraždění dětí, se zřetelnými odkazy k biblickému motivu vraždění mládětek, bývá názorně líčeno a zobrazováno. “²⁶⁾

O dlouhodobém stavu případných uchvácených území se autoři té doby také nevyjadřují optimisticky:

„Dobyté krajiny nový pán (tj. sultán) zcela vyplení, města rozboří a vypálí, kostely vyplení a změní buď v mešity, nebo v obyčejné stáje, chlévy či sklady. Vůči svým novým poddaným se pak chová jako pravý utlačovatel křesťanů. Ponechá jim pouze některé kaple, zakáže jim provádět náboženskou praxi, poslouchat hlásání evangelia, zakáže též všelijaké tance a zábavy. Křesťané musejí trpělivě snášet muslimské rouhání Kristu a tupení křesťanství – sami nesmějí kritizovat islám, jinak by jim hrozila násilná obrázka nebo v případě urážky Mohameda upálení. “²⁷⁾

V případě křesťanství a islámu se však nejedná pouze o rozdíl víry, nicméně o rozdíl celé kultury, zvyků a tradic. V našem případě se tedy jednalo o záporné předsudky obyvatel ne vůči jednotlivci, ale vůči skupině jako celku, a to o předsudky k chování a povaze muslimů, bez možnosti jejich chování sledovat přímo, informace byly pouze zprostředkované.

²⁶⁾ RATAJ, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí.* V Praze:, 2002., s. 263

²⁷⁾ Tamtéž, s. 266

Odmítavé postoje mají sklony se projevit v podobě otevřené akce, a podoba a intenzita této akce, je přímo úměrná intenzitě vlivu předsudku. Allport tyto akce dělí dle vážnosti situace do: osočování (písemné a verbální), vyhýbání se vlivům cizí kultury, přehlížení a otevřené odmítání, fyzické napadání, až snaha o úplné zničení (v případě množiny osob v rámci společnosti hovoříme o vyhlazení).

Na příkladu muslimů lze sledovat jak předsudky křesťanů formovaly chování k nim, muslimové byli osočováni z krvežízivosti, křesťané se uzavírali před vlivy muslimské kultury, nutili španělské morisky ke křtu, fyzicky je napadali při pouličních nepokojích, a nakonec je ze Španělska vyhnali.

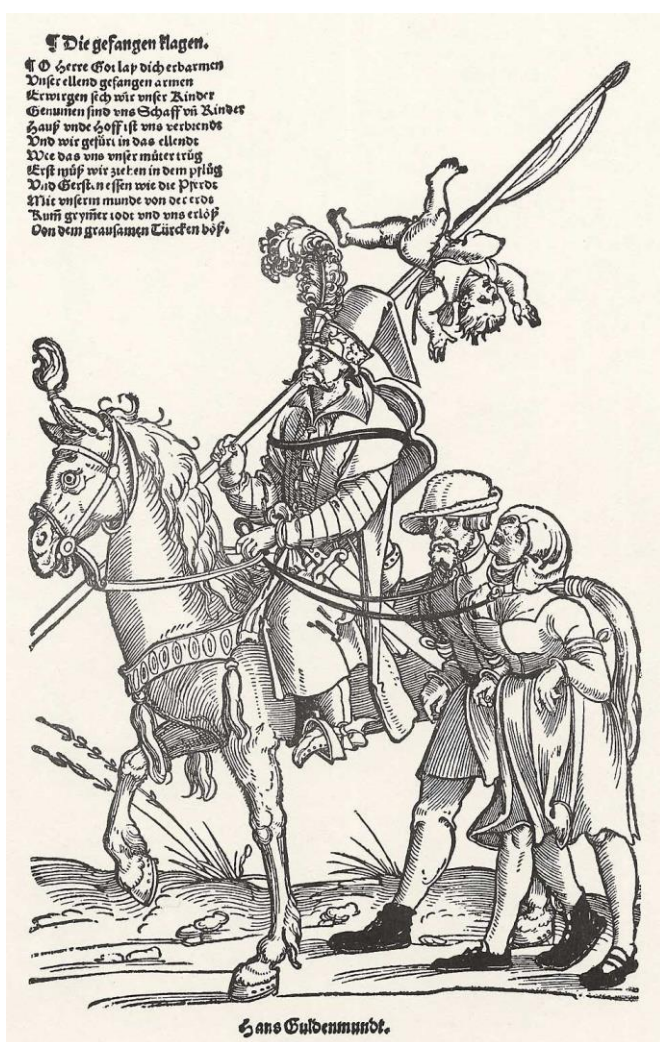
Nicméně, dle Allporta však nelze stanovit pevnou návaznost náboženství a předsudků: „...*mezi náboženstvím a předsudkem není žádná jednoznačná spojitost. Náboženství hraje důležitou roli, působí však dvěma opačnými směry. Obhájci náboženství přehlížejí jeho etnocentrismus a sebevynášení; jeho odpůrci zase téměř nic jiného nevidí. Jasná analýza požaduje rozlišovat ostře mezi funkční rolí náboženství u myšlenkově omezené, nezralé osobnosti na straně jedné a ve zralém, tvůrčím životě na straně druhé.*“²⁸⁾

---

²⁸⁾ ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004., s. 470

Jako ukázkou jak byli v té době Osmané prezentováni v umění jsem vybrala dobovou rytinu. Rytina Erharda Shoena zobrazuje jeden ze stereotypů, turecký válečník nese na kopí nabodnuté dítě a vede vedle koně křesťanské zajatce, rytina vzniká v roce 1530 v Německu.

Rataj obrázek komentuje: „Jeden ze série Guldenmundtových letáků, jež vyšly v reakci na první turecké obléhání Vídně v roce 1529 – zachycuje osmanského vojáka odvádějícího křesťanské manžele do otroctví (jejich dítě předtím nabodl na kopí)“²⁹⁾

Obrázek 2

²⁹⁾ RATAJ, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí.* V Praze, 2002., s 263

3.3 Bitva u Lepanta

K rozboru jsem si vybrala bitvu u Lepanta z důvodu její příhodnosti do mé práce, neboť více než historický, přinesla zejména psychologický vliv na křesťanskou obec.

Spíše než samotný průběh bitvy bych ráda zmínila, že z psychologického hlediska můžeme sledovat velký význam bitvy mezi lidem, neboť toto vítězství se stalo symbolem soupeření křesťanského a islámského světa a symbolem boží přízně vůči křesťanům. V momentě kdy byla bitva u konce, začaly vznikat legendy o důkazech božího zázraku projeveného v bitvě: „ *Prapor Svaté ligy na stožáru vlajkové lodi dona Juana byl netknutý, nezasáhla ho kulka ani šíp, přestože samotný stožár a okolní ráhna byly jako řešeto. Naproti tomu velký zelený praporec ze Sultany (velitelská loď) Aliho Paši byl skoro rozstřílený na kousky... Žádný z kněží a mnichů na palubách španělských lodí nezemřel ani neutrpěl zranění, přestože se odvažovali do nejprudší bitvy.*“³⁰⁾

Bitva u Lepanta, se odehrála 7. října 1571, z dlouhodobého hlediska velmi silně podlomila osmanskou námořní sílu, neboť během ní byla hlavní flotila osmanské říše rozprášena silami tzv. Svaté ligy, a bitva se tak stala se mezním momentem v souboji křesťanského a muslimského světa. V bitvě proti sobě stáli velitelé Juan de Austria, a Ali Paša, který bitvu nepřežil, a spolu s ním padlo přes 7.500 křesťanů a 20.000 osmanských vojáků. Po úspěšném zakončení bitvy byl také na památku tohoto vítězství papežem Piem V. ustanoven svátek Panny Marie Růžencové, neboť

---

³⁰⁾ WHEATCROFT, Andrew. *Nevěřící: střety křesťanstva s islámem v letech 638-2002*. Praha:, 2006., s. 61

vítězství v této bitvě bylo považováno za zázrak způsobený Pannou Marií, která měla vyslyšet růžencové modlitby. Křesťanská obec žila v té době ve strachu z muslimů již tisíc let, a dlouho s touto hrozbou také aktivně bojovala (křížové výpravy), i proto mělo toto vítězství mocný vliv na morálku křesťanských obyvatel. „*V šestnáctém století byl konflikt s islámem pokládán za přirozený, nevyhnutelný stav věcí ve vztazích mezi Východem a Západem.*“³¹⁾

³¹⁾ WHEATCROFT, Andrew. *Nevěřící: střety křesťanstva s islámem v letech 638-2002*. Praha:, 2006., s. 39

---

4. Židé

4.1 Historický původ protizidovské nenávisti

Nenávist proti židům pramenila ze dvou zdrojů: „ V západní Evropě se nejdůslednější a nejdoktrínálnější protizidovské postoje projevovaly v době, kdy se církev, která viděla nepřátele všude, cítila být pod palbou vedenou současně z několika stran. Tím se na počátku novověku obava ze Židů přenesla především na rovinu náboženskou. Zdá se, že jejím zdrojem tehdy byla zejména vzdělanost vládnoucích kruhů.“³²⁾ Prvním ze zdrojů obav, tedy byl strach pociťovaný ze strany církve, z důvodu možného narušení doktríny, a Židé byli církví označováni z tohoto důvodu za absolutní zlo.

Druhým důvodem „bylo nepřátelství, jež určité společenství nebo některá jeho část pociťovaly vůči podnikavé menšině, obecně pokládané za neschopnou asimilace, jakmile překročila přijatelnou mez z hlediska počtu členů či úspěšnosti, resp. z obou těchto hledisek současně;...“³³⁾, tedy zejména strach z toho, aby menšina neovládla většinu.

Veškerá další obvinění proti židům vycházejí z těchto dvou důvodů, proč byli obávaní, dokonce navzdory propagovanému názoru, že za nenávisti vůči židům stála pouze závist k majetku, který židé vlastnili (ačkoliv i toto sehrálo svou roli), daleko více bylo vůči židům pozvednuto výčitek z hlediska náboženského, zejména z optiky která je viděla jako „bohovraždny lid“, připisovaly se jim zločiny jako rituální vraždy,

³²⁾ DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14. -18. století*,. I. díl, Praha:, 1999., s. 102

³³⁾ Tamtéž, s. 102

Praktiky, kterými schválně uráželi boha: „... *chtějí i nadále zabít Ježíše. Proto propichují hostie a posvátný nápoj z kalicha vylévají na zem.*“³⁴).

Proti Židům vystupuje i Luther, nejprve se snaží přivést Židy ke konverzi, ale poté co jsou jeho snahy neúspěšné, zaujímá vůči nim odmítavé stanovisko, a ve svých spisech je kritizuje a nabádá k tomu se jich zbavit nadobro.

V tomto období se jako nejméně tolerantní země projevilo Španělsko, přestože do té doby obyvatelstvo vyhrocenými vztahy mezi židy a křesťany netrpělo: „*Křesťané a izraelité se vzájemně hostili; chodili do stejných veřejných lázní a často v tentýž den, navzdory určitým zákazům, které se však příliš nedodržovaly. Křesťané se účastnili obřezek a Židé křtů... „Nevěřci“ se spolu s „věřícími“ účastnili obřadů v kostelech a španělští křesťané si zase chodili vyslechnout kázání rabínů*“³⁵)

Spolu s křesťany a židy, žili na území Španělska v pokoji také muslimové, což jej dělalo zemí tří náboženství, která byla sice tolerantní, ale nesjednocená.

Toto se mělo obrátit právě v 16. století, kdy ve Španělsku vzrůstá náboženské uvědomění, sílí vliv misionářské činnosti (z důvodu objevu Ameriky a misijní činnosti na jejím území), a islám začíná posilovat svoje pozice.

V boji mezi křesťany a muslimy o náboženský a zejména kulturní vliv padlo město Granada, což se zde žijících židů velmi dotklo, byli vyhnáni, a nové a lepší podmínky pro život nacházeli v Istanbulu a Magrebu.

³⁴) DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století*,.II. díl, Praha:, 1999., s. 120

³⁵) Tamtéž, str. 105

Ačkoliv ve Španělsku dostali pod podmínkou konverze možnost zůstat v zemi, nebyla k jejich případné konverzi chována důvěra a byli tedy vystaveni nebezpečí inkvizičního vyšetřování.

4.2 Psychologické aspekty vztahu vůči židům

V případě nenávisti a strachu ze židů se plně ukazuje mechanismus vyhledávání obětního beránka, a distancování se křesťanstva od židů dle mechanismu stereotypů jak je představuje G. Allport.:

„Ten druhý (lateránský koncil – tedy původ již ve středověku) vyjádřil záměr dále nepovolovat manželské svazky mezi křesťany a Židovkami a naopak. Aby tyto „ohavnosti“ ustaly, musejí Židé od nynějška nosit odlišný oděv, nežít s křesťany pod jednou střechou, během velikonočního týdne nevycházet na ulici a nezastávat veřejné úřady.“³⁶⁾

Na tato opatření navazují opatření zavedená v novověku, a to vyčlenění židů do ghett:

„...v Římě a v dalších obcích papežského státu budou Židé muset od nynějška bydlet odděleně od křesťanů, ve zvláštní čtvrti nebo alespoň v jedné ulici s jediným vchodem a východem. V každém městě bude jen jedna synagoga. Izraelité nebudou mimo ghetta vlastnit budovy a prodají ty, které jsou jejich majetku mimo oblasti, jež jsou jim vyhrazeny. Budou nosit žluté klobouky, nebudou mít křesťanské služebnictvo, nebudou pracovat o křesťanských svátcích, nebudou mít s křesťany důvěrné vztahy a vystříhají se smluvních vazeb s nimi. Ve svých obchodních záznamech budou používat pouze italštinu a latinu.“³⁷⁾

Toto vyčlenění židů plně odpovídá schématu, které nastínil G. Allport. Vyhnání židů z moha ghett poté završuje postup, který Allport ve svém mechanismu předpokládá.

³⁶⁾ DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století*, II. díl, Praha:, 1999., s. 127

³⁷⁾ Tamtéž, s. 130

Dřevořezba zobrazuje upálení židů v Kolíně nad Rýnem, pro jejich identifikaci je v umění hlavním poznávacím znamením pokrývka hlavy, buď jako šátková pokrývka, nebo jako špičatý klobouk.

Obrázek 3

4.3 Metody inkvizice

Delumeau uvádí inkvizici proti židům takto: „V roce 1553 dá římská inkvizice veřejně spálit talmud, což slavnostně schválí papež Julius III. v bule *Cum sicut nuper*. Talmud, označený za spis plný rouhačství a urážek křesťanského náboženství, a také jako překážka při konverzi izraelitů, bude římskými úřady neúnavně pronásledován. V roce 1557 zakáže inkvizice Židům vlastnit jiné náboženské knihy v hebrejštině než Bibli.“³⁸⁾

Pokud se zaměříme na působení přímo na komunitu, z hlediska psychologie zejména na oblast vyšetřování a výslechů, neboť díky dobovým záznamům lze sledovat, jak inkvizitoři velice dovedně využívali psychologii k vyvolání strachu, pocitů viny, a to nejen u jednotlivce, ale u celé komunity.

Inkvizitoři během své činnosti objížděli jim svěřenou oblast, a vždy po jejich příjezdu se konala mše, které se účastnili všichni místní farníci. „Během této mše představil místní biskup obyvatelstvu inkvizitora a ten proslovil kázání, v němž vysvětlil účel svého poslání a žádal, aby mu ti, kdo něco vědí o kacířích, podali zprávu do 6-10 dnů. Za utajení zpráv o kacířích a za neochotu spolupracovat s inkvizicí byl věřící automaticky vyobcován z církve;... Naopak ten, kdo v uvedené lhůtě uposlechl výzvy inkvizitora a sdělil mu to, co věděl o kacířích, býval odměněn udělením odpustků na dobu tří let. Ve svém kázání inkvizitor rovněž vysvětlil věřícím charakteristické rysy jednotlivých kacířských učení, typické znaky kacířů,

---

³⁸⁾ DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století*, II. díl, Praha:, 1999., s. 129

úskoky, jichž tito používali, aby oslabili bdělost pronásledovatel, a konečně způsob nebo formu udání.“³⁹⁾

Jelikož jako dostatečný důkaz pro obžalobu z kacířství a předání inkvizičnímu soudu naprosto postačovalo sdělit o někom i domněnku o jeho vině, což mnozí ze strachu aby sami nebyli terčem udání často dělali, byl příjezd inkvizitora velmi obávanou událostí. Z hlediska psychologie komunity však byl dle mého názoru nejdrtivější ten fakt, že: *„inkvizitoři dávali přednost osobnímu udání a slibovali, že zachovají v tajnosti jméno udavače, což mělo svůj význam, neboť zvláště v obdobích velké aktivity inkvizice hrozila udavači často smrt od příbuzných nebo přátel obětí, jež měl na svědomí. Neblahá proslulost inkvizice vytvářela mezi obyvatelstvem ovzduší strachu, teroru a nejistoty, které bylo živnou půdou pro udání, jejich valná většina byla vymyšlena nebo se zakládala na nesmyslných a směšných podezřeních... Mnozí využili této příležitosti jako pomsty, jako možnosti zúčtovat se svými odpůrci, konkurenty a soupeři. Zvláště horliví byli ti, kdo jednali ze zistných pohnutek, aby jim připadla část majetku kacířů. Bylo také mnoho anonymních udání, k nimž inkvizitoři rovněž přihlíželi.“⁴⁰⁾* Povinnosti sdělovat informace o kacířích a všech podezřelých z něj, se rovněž nevyhnuli místní mniši a kněží – ti museli být obzvláště horliví, a jako zdroj jejich informací často sloužila zejména zpovědnice.

***autodafé** (z port. *auto-da-fé*, jež pochází z latinského lat. *actus fidei*, „akt víry“) je slavnostní vyhlášení inkvizičního rozsudku nad kacířem či odpadlíkem od církve.

³⁹⁾GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha:, 1982, s. 96

⁴⁰⁾ Tamtéž, s. 96

Současně s pokyny pro udání kacířů, sděloval komunitě inkvizitor také vyměření tzv. „lhůty milosrdenství“ – zpravidla 15-30 dnů, během kterých měli kacíři na to, aby se sami dobrovolně dostavili před inkvizici, kacířství se zřekli ve prospěch katolické církve, a aby na důkaz své lítosti a pravosti doznání prozradili své souvěrce. Pokud tak učinili, mohli si zachránit život a často i majetek.

Nemalý psychický nátlak provázel také samotné vyšetřování a výslech. Tyto dvě části celého inkvizičního soudu (procesu) byly nejdůležitější, a co se týče psychiky „viníka“ nejdestruktivnější. Psychický tlak byl vůči vyslychanému veden jak naprosto neskrývaně, tak ale také velmi rafinovaně a skrytě – a tím ještě více podryval psychiku oběti. Nutné je také mít na mysli, že shromažďování důkazů proti vyšetřovanému bylo vnímáno jako něco, co je děláno v jeho vlastním zájmu – a to v zájmu nejvyšším, pro spásu jeho duše. Duši a také život si mohl obžalovaný zachránit jedině úplným doznáním své viny, a projevením upřímné lítosti nad svými činy.

Samozřejmě, že svědecké výpovědi a další důkazy měly přinést urychlení tohoto procesu, a co nejdříve u obžalovaného navodit stav, kdy již nedoufá ve vlastní záchranu, jeho naděje jsou zlomeny, neklade odpor a vzdá se vyšetřovateli – tedy inkvizitorovi: *„Inkvizitor se na výslech zatčeného pečlivě připravoval. Předběžně se seznámil s jeho životopisem a vyhledával v něm místa, jež by mu umožnila zlomit jeho oběť a donutit ji bezvýhradně se podrobit jeho vůli“* ⁴¹⁾ Zde můžeme vidět, že inkviziční soudy neprobíhaly nahodile a bez přípravy, což je podle mého názoru velmi opomíjená skutečnost v dnešních debatách o inkvizici.

---

⁴¹⁾GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha., 1982, s.13

Nicméně, jakkoliv se to tak z dnešního pohledu může zdát pravděpodobné, nelze na osobu inkvizitora pohlížet jako na osobu toužící za každou cenu viníka nechat upálit, je nanejvýš nutné, snažit se pohlížet na tuto problematiku optikou doby, ve které se tyto případy odehrávaly, tedy optikou osob které se snažily o sílu protiútoků, která by byla adekvátní ke tlaku z ohrožení ze strany ďábelských sil.

5. Ženy

5.1. Démonizace ženy

Historická tendence pohledu na ženy obecně, byla v době středověku a nástupu novověku prochnuta vnímavostí vůči projevům, které se vymykaly normám chování, které byly považovány za běžné a vhodné. Ve středověku, zejména v době 13. století, byly velkým fenoménem mysticky působící ženy (např. Brigita Švédská), a ačkoliv i ty byly (často nejen) v počátcích svého působení nahlíženy jako možné posedlé osoby, přesto tendence vidět je jako obdařené boží vizí byly silnější, než ke konci středověku a počátku novověku, kdy tyto tendence klesají, a daleko silněji se ozývá strach z čehokoliv, co je mimo běžné chování. Vůči ženám tato tendence obav vrcholí v době 16. století, a to honem na čarodějnice. Hon na čarodějnice byl založený jak na strachu z působení ďábla skrytého přímo v centru lidského společenství, tak i z jistého konkurenčního boje ze strany církve, která se už tak otřásala v základech. Mystičkám i čarodějnicím byly totiž připisovány schopnosti, které jinak spadaly výhradně pod služby vysvěcených duchovních – zažehnávání nemocí, případně žehnacích formule, poskytnutí svěcené vody,...). Tím horlivěji jim bylo ve spisech autorit spíláno, neboť podobné chování bylo nahlíženo jako opovážlivost proti božímu řádu už ze své podstaty, protože se jednalo o ženy.

Agresivita, která se vůči ženám stupňovala, rostla spolu s neutěšeným stavem obyvatelstva, měla tedy podobu obranné agresivity, obyvatelstvo se k násilí na domnělém nepříteli stavělo tím více příznivě, a vidělo jej jako přijatelnou záležitost, čím více trpělo v ohrožení existenciálních jistot. *„Skupinový narcismus je jedním z nejdůležitějších zdrojů lidské agrese, ale*

přesto je - jako všechny ostatní formy obranné agrese – reakcí na ohrožení životně důležitých zájmů“⁴³⁾

Dobový spis *Malleus Malleficarum* hovoří o náchylnosti žen k d'áblu takto: „*Proč je to, že především ženy jsou závislé/přimknuté k d'ábelským/zlým pověrám?*

Je zde také, pokud jde o čarodějnice, které obcují s d'ábly, velká potíž v posuzování způsobů, kterak jsou tyto ohavnosti naplněny/konzumovány/uskutečňovány. Ve věci/ na straně d'ábla: prvně, z čeho je tvořen základ těla které pojímá; zadruhé, zda akt je vždy doprovázen vložení semene obdržného z jiného; za třetí, ve věci času a místa, zda spáchá tento akt častěji v jednom období než v jiném; za čtvrté, zda je tento akt neviditelný komukoliv kdo by se účastnil (byl by u toho). A na straně žen, je nutné vyšetřit, zda jen ty které byly samy o sobě počaty v tomto špinavém způsobu jsou často navštěvovány d'ábly; nebo zadruhé, zda je těch, které byly nabídnuty d'áblům porodními bábami v době jejich porodu; a za třetí, zda skutečně tato pohlavní zábava je záležitostí slabšího druhu (pohlaví). Ale nemůžeme zde odpovědět na všechny tyto otázky, jednak proto, že se zabýváme obecnou studií, a proto že v druhé části této práce jsou jednotlivě vysvětleny jejich činnosti, jako se ukáže ve čtvrté části, kde je vzpomenutý každý jejich způsob (jak toto činí). Proto, pojďme nyní hlavně posoudit ženy; a prvně proč tento druh hanebnosti je častěji k nalezení v tak křehkém pohlaví, než v mužích.

⁴²⁾DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století*, II. díl, Praha:, 1999. s.105

⁴³⁾ FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?*. Praha:, 1997, s. 206

A naše šetření bude prvně obecné, k obecným vlastnostem žen; zadruhé, a to zejména, které typy žen jsou shledány jako obdařené pověřčivostí a čarodějnictvím; a za třetí, zejména s ohledem na porodní báby, které předčí všechny ostatní ve špatnosti .. “³⁵⁾ ⁴⁴⁾

⁴⁴⁾ INSTITORIS, Heinrich a Jakob SPRENGER. *Malleus maleficarum*. Internetový zdroj, s. 99

5.2 Psychologické aspekty vztahu vůči ženám.....

Strach z žen jako takových a čarodějnic téměř nelze popisovat odděleně, neboť žena je vnímána jako bytost, která má od své vlastní podstaty dáno mít sklony k tomu, být ovlivňována „temnými silami a démony“, často je přímo označována za pomocnici Satana. Toto titulování ji přiřknulo mnoho autorů, často v popisu toho jak ženě Satan našeptává jak škodit muži. „*Je to vnadidlo, které nastražil Satan, aby druhé pohlaví přilákal do pekel.*“.⁴⁵⁾

Z hlediska hlubinné psychologie lze na výčitky a kritiku vedenou vůči ženám pohlížet jako na projekci vlastní frustrace – velmi často se opakující motiv ve spisech brojících proti ženám je téma erotiky, ženám je vyčítána snaha zdobit se šperky, oblékat se dle módy, zdůrazňovat tvary těla, kterými oblouzní muže, je jim připisována zvrácenost a chlípnost. Na přelomu 16. a 17. století, kdy panovala obecný pocit ohrožení, byli církevní učenci a teologové zvláště pod silným tlakem, aby proti d'áblu nabádali věrné věřící, a zůstali sami pevní, a co nejhorlivěji ukazovali vlastní kázeň. Tato tenze se pak se pak projevila jako utvoření obětního beránka z ženy, a projekce vlastních podvědomých tužeb do popisu hříšnosti ženy.

Jedinou možností jak bylo možné na ženu pohlížet v pozitivním světle, bylo, pokud žena byla uznaná mystička, nebo zůstala neprovdána, a zasvětila se Bohu – tedy zůstala jako cudná panna.

---

⁴⁵⁾DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století*,.II. díl, Praha:, 1999. s.105

Dle mého názoru se toto naladění proti ženám neodrazilo negativně jen na nich, ale přineslo i silný tlak na muže – jak můžeme vidět ve vydávání příruček s radami, jak by měl muž ženu ukáznit, jak k ní v manželství přistupovat aby muž nedovolil anebo dokonce nepodněcoval ženu v hříšných myšlenkách a konání. *„Dej jí hlídat děti, prát pleny a další prádlo. Pokud ji nepřivykneš dělat vše, stane se z ní jen pouhé klubko tělesnosti. Jak pravím, nepřivykej jí na pohodlí. Dokud jí nedopřeješ oddechu, nebude postávat u okna a nebudou ji napadat myšlenky hned na to a hned zas na ono“* ⁴⁶⁾ Muži tedy byli z velké části odpovědní za to, jak jejich obec na ně a na jejich ženy pohlížela. Muž, který nechal ženu, aby měla „vlastní hlavu“, byl považován za slabého a takového kterého si žena podmanila – což byl té době problém nejen mužova sebevědomí, ale i jeho důvěryhodnosti v rámci křesťanské obce, muž který si nechával radit od ženy, byl jako kdyby si nechával radit od ďábla.

⁴⁶⁾DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století: II díl*, Praha: Argo, 1999..., s 155

Rytina zobrazující to, jak byly viděny čarodějnické aktivity, zde žena kterou nese na hřbetě kozel, a níže ženy užívající různých přísad k výrobě čarodějné masti. V rohu obrazu zobrazen také kocour jako společník čarodějnic.

Obrázek 4

5.3 Život a myšlenky Friedricha Spee

Důvod proč jsem si pro samostatnou kapitolu vybrala právě osobu Friedricha Spee je ten, že ve své době představoval výjimečnou osobnost, neboť se z vlastní vůle dostával do konfliktu s inkvizičními činiteli, a to ve jménu lidských práv, obhajoval nevinné oběti nařčené z čarodějnictví. „*Co Spee roku 1631 požadoval ve svém polemickém spisu Causatio Criminalis – domněnku o nevinně až k důkazu o opaku, právo na obhájce podle volby obžalovaného -, patří dnes k základní výbavě právě státního soudního řízení.*“⁴⁷⁾ Spee také výrazně brojil proti užití mučení, neboť neschvaloval názor, že by s jeho pomocí byly zjištěny pravdivé skutečnosti: „*Neboť, jak se může najít vina nebo nevina člověka, jehož odolnost je zlomena nejstrašnějšími mučícími nástroji?... S nesmyslným a protiprávním procesem čarodějnických soudců a inkvizitorů se musí učinit konec – a se skřipcem, neboť „z lidské krve se nesmí dělat kratochvíle“ .*“⁴⁸⁾

Jezuita Friedrich Spee pocházel z okolí německého Düsseldorfu, byl profesorem a regentem jezuitských gymnázií ve Špýru, Wormsu a Mohuči. Později učil filozofii na univerzitě v Padově, a v Kolíně. S čarodějnickými procesy se setkal již v době svého noviciátu, tedy zhruba v roce 1610. Aktivněji se však o tyto procesy zajímal až o dvacet let později, kdy se staral o nevinné oběti čarodějnických procesů, a pracoval na spisu proti čarodějnickým procesům. Tento spis vyšel anonymně, avšak brzy po jeho uveřejnění vyšlo najevo, že Spee je jeho autorem, což mu vyneslo jak nové příznivce, tak i nepřátele, a druhé, doplněné vydání tohoto spisu jej málem

⁴⁷⁾ FELDMANN, Christian. *Friedrich Spee: procesy s čarodějnicemi*. Velehrad-Roma, 2003, s. 11

⁴⁸⁾ Tamtéž, s. 10

stálo i pozici v jezuitském řádu: “ *Když další rok vyšlo druhé vydání s ještě ostřejšími dodatky, generál (řádu) nařídil provinciálovi, aby Speea vyzval k odchodu z Tovaryšstva Ježíšova nebo ho vyloučil. Avšak provinciál Speea podpořil a poslal ho do Trevíru, do oblasti, kde ještě zuřila válka, aby ho uchránil před útoky.*“ ⁴⁹⁾V Trevíru Spee nakonec v roce 1635 umírá na následky epidemie.

⁴⁹⁾ FELDMANN, Christian. *Friedrich Spee: procesy s čarodějnicemi*. Velehrad-Roma, 2003, s. 229

Závěr

V úvodní části jsem se věnovala představení pozice, ze které Evropa a její obyvatelé vstupovali do novověku, poukázala jsem zejména na to, že se strach mezi lidmi sice nerodí až v novověku, ale že do tohoto období Evropa vstupuje zlomově s příchodem moru a tedy již morálně značně zdecimovaná. Z této výchozí pozice jsem pak navazovala v podstatě v každé z kapitol, protože události a skutečnosti, o kterých v jednotlivých částech hovořím, nejsou navazující postupně na sebe, ale děly se v období 16. - 17. století zároveň, a všechny mají kořeny hluboko ve středověku, i dále.

Dále jsem si v úvodu práce dala za cíl, nalézt pod slupkou vnějších projevů mechanismy, které jsou společné těmto událostem a vůbec dávají možnost vzniknout a prakticky uvést do chodu i často velmi hrůzné dění .

Zde se již tedy mohu věnovat výsledku mého bádání; jako společný znak ve všech pěti oblastech, kterými se strach a úzkost obyvatel Evropy ubíraly, spatřuji velice jednoznačně, a nepřehlédnutelně jako společný znak fungování tzv. mechanismu obětního beránka, ve smyslu v jakém jej používá ve svých pracích René Girard. Práce Reného Girarda vyjadřující se k tomuto tématu, by vydaly na samostatnou práci, proto zde pro potřeby mého bádání popíši pouze vybrané jevy z jeho teorie, které přímo odpovídají materiálu méj práce.

„Zavražděním obětního beránka krize končí, protože bylo jednomyslné“⁵⁰⁾

Podle mého názoru lze souhrnně tvrdit, že v úniku ze strachu a úzkosti nezáleželo ani tak na tom, zda v roli pronásledovaných byli židé, muslimové, čarodějnice, nebo odlišná větev křesťanské víry, ale bohužel, hlavně na tom, že v roli pronásledovaného byl vůbec někdo, jelikož se společnost nacházela v téměř neúnosné tenzi, měla potřebu „ukázat prstem“ na osoby, které mohou za jejich utrpení, bez ohledu na pravdivost. Ačkoliv jsem se ve své práci věnovala období novověku, tak dle mého názoru tento společenský jev ani zdaleka nezůstal otázkou středověké a novověké společnosti, ale projevoval se v dějinách i nadále a to až do dnešních dnů, a troufám si tvrdit, že s nezměněnou silou.

⁵⁰⁾ GIRARD, René, Pierpaolo ANTONELLO a João Cezar de Castro ROCHA. *O původu kultury*. Brno (CDK), 2008, s. 207

Bibliografie

Sekundární literatura:

ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. Přeložil Eduard GEISLER. Praha: Prostor, 2004. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-125-3.

DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století: obležená obec*. I.díl, Praha: Argo, 1997. Každodenní život. ISBN 80-7203-156-2.,

DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.-18. století: obležená obec*. II.díl, Praha: Argo, 1999. Každodenní život. ISBN 80-7203-208-9.,

FELDMANN, Christian. *Friedrich Spee: procesy s čarodějnicemi*. Vyd. 1. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, 245 s. ISBN 80-86715-12-4.

FRANZEN, August a Bedřich SMĚKAL. *Malé církevní dějiny*. 2. opr. a dopl. vyd. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-119-9.

FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-232-4.

GIRARD, René, Pierpaolo ANTONELLO a João Cezar de Castro ROCHA. *O původu kultury: hovory s Pierpaolem Antonellem a Joãem Cezarem de Castro Rocha*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, 207 s. Cogitatio religionis, 6. ISBN 9788073251642.

NAKONECŇNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999, 287 p. ISBN 8020006907.

PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. V českém jazyce vyd. 2. Přeložil Jaroslav HOŘEJŠÍ. Praha: Prostor, 2013. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-287-2.

RATAJ, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. V Praze: Scriptorium, 2002. ISBN 808619731X.

ROUX, Jean-Paul. *Střet náboženství: dlouhá válka mezi islámem a křesťanstvím (7. až 21. století)*. V Praze: Rybka, 2015. ISBN 978-80-87950-13-5.

WEHR, Gerhard. *C.G. Jung a Rudolf Steiner: konfrontace a synopse*. Hranice: Fabula, 2003. ISBN 80-86600-04-1.

WHEATCROFT, Andrew. *Nevěřící: střety křesťanstva s islámem v letech 638-2002*. Překlad Miroslav Košťál. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-7341-832-0.

Encyklopedie:

SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C.G. Junga*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2005. ISBN 80-85880-39-3.

Inernetové zdroje:

INSTITORIS, Heinrich a Jakob SPRENGER. *Malleus maleficarum*. Přeložil Christopher S. MACKAY. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. ISBN 0-521-81345X.

<http://www.malleusmaleficarum.org/downloads/MalleusAcrobat.pdf>

Obrázek 1

https://leporelo.info/pics/pic/reformace-_odpurci_m._luthera.jpg

Obrázek 2:

(<http://www.zeno.org/Kunstwerke/B/Schoen,+Erhard%3A+T%C3%BCrke+mit+zwei+Gefangenen>)

Obrázek 3:

<http://cdn.timesofisrael.com/uploads/2014/10/fdfd.jpg>

Obrázek 4:

<http://www.medievalists.net/wp-content/uploads/2010/06/witches-354x500.jpg>